

УДК: 378: [37.091.3:811.161.2:792.028.3]

ТАЇСІЯ КОВАЛЬ, старший викладач
Хмельницький національний університет
Адреса: вул. Інститутська 11, м. Хмельницький, 29016, Україна
E-mail: kovaltaisia@ukr.net

СТУДЕНТСЬКИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ ТЕАТР ЯК ОСВІТНЯ ІННОВАЦІЯ У КОНТЕКСТІ ВІТЧИЗНЯНОГО ТА ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

АНОТАЦІЯ

У статті на прикладі студентського літературного театру аналізується процес професійної підготовки майбутніх учителів-філологів в інноваційному освітньому середовищі. Обґрунтовано новизну освітньої технології, що полягає у втіленні інноваційної ідеї сучасної освіти шляхом запровадження компетентісно-орієнтованого підходу; зазначено, що метою студентського театрального культурно-освітнього проекту є інтеграція знань, застосування актуалізованих знань, придбання нових знань. Акцентовано увагу на основних завданнях і функціях студентського літературного театру як оригінальної освітньої інновації у вирішенні проблеми підвищення якості підготовки учителів-філологів; створення сприятливої академічної атмосфери для розкриття інтелектуально-творчого потенціалу студентів, саморозвитку особистості шляхом художньо-естетичної, навчальної, організаторської діяльності. Проілюстровано інтерактивні методи формування засобами студентського літературного театру гармонійної особистості, громадянина-патріота, професіонала-фахівця, педагога-новатора, педагога-інноватора. На підставі аналізу стану трансформаційних процесів в освіті у контексті українського та міжнародного досвіду та результату проведеного нами педагогічного експерименту зроблено висновок, що використання засобів театрального мистецтва та театральної педагогіки у процесі професійної підготовки фахівців є одним із ефективних шляхів реформування європейської освіти; «доданою вартістю» українського модернізованого університету є студентський літературний театр, який забезпечує учасникам проектної творчої діяльності креативні методи засвоєння освітніх стандартів та пізнання життєтворчого сенсу. Запропоновано модель Я-концепції майбутнього вчителя-філолога «Інноваційна людина ХХІ століття».

Ключові слова: освіта, модернізація, трансформація, гуманізація, освітні інновації, інноваційна людина, професійна підготовка майбутніх учителів-філологів, театральна педагогіка, театральне мистецтво, студентський літературний театр, культурно-освітній проект, гелотологія.

ВСТУП

Дискусійною у світовій академічній спільноті залишається проблема навчання «інноваційної людини», що зумовлено розривом між програмами підготовки вузькоспеціалізованих професіоналів та програмами, метою яких є ґрунтовна широка загальна освіта [20, с. 191]. Дослідники стану інновацій у вищій освіті України акцентують увагу ще на одній із причин виникнення тенденції гальмування інноваційних процесів вітчизняної освіти: «Прагнення педагогів-новаторів змінити усталені норми освітньої діяльності стикаються з серйозними перешкодами й соціально-психологічними бар'єрами, оскільки впровадження інновацій викликає необхідність змін установок, цінностей, мотивів педагогічної праці» [11, с. 130]. Принципи гуманізації, інтернаціоналізації,

гуманітаризації освіти висвітлено у Національній доктрині розвитку освіти, у Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про інноваційну діяльність»; у Положенні Про порядок здійснення інноваційної діяльності в системі освіти України, у Положенні про інноваційну освітню діяльність. Роль театру у житті людства поліфункціональна, у першу чергу, театр призначений для гармонізації буття соціуму, для утвердження ідеалів краси і добра; по-друге, театр виконує консолідуючу роль у крос-культурній комунікації; по-третє, театр виховує особистість і водночас виконує культурну функцію у збереженні культурних цінностей. Ефективність використання засобів театральної педагогіки і театального мистецтва у системі професійної освіти майбутніх учителів-філологів зумовило актуальність дослідження.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження полягає у висвітленні значення студентського літературного театру як освітньої інновації у процесі професійної підготовки майбутніх учителів-філологів в аспекті українського та міжнародного досвіду.

ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Предметом педагогічної інноватики як міждисциплінарного наукового напрямку є перспективні для еволюції освіти та розвитку мультикультурного простору інноваційні процеси, спрямовані на розв'язання проблем сучасного етапу розвитку освіти й особистості. На думку О. Дубасенюк, «інноваційна людина – особа такого соціально-культурного розвитку, яка здатна творчо працювати, бути конкурентноспроможною в умовах сьогодення. Відповідно навчальний процес має бути трансформований у напрямі індивідуалізації освітньої взаємодії, навчання, формування творчого мислення і збільшення самостійної роботи студентів» [7, с. 3–14]. Досліджуючи проблему інноваційного навчання І. Гавриш зазначає, що студент має бути суб'єктом освітніх інновацій, для впровадження яких у навчальному закладі мають бути створені умови для формування критичності та креативності професійного мислення майбутніх освітян із застосуванням інтерактивних педагогічних технологій [4]. Зокрема, предметом дослідження М. Дергач є зміст і напрями формування особистості засобами театального мистецтва через призму історії педагогічної думки та школи України в ХХ ст. Проблема використання засобів театального мистецтва і театальної педагогіки у професійній підготовці педагогів в аспекті формування професійної майстерності досліджували В. Абрамян, І. Зайцева, І. Зязюн, В. Ковальов, Л. Лимаренко, О. Федій та інші.

У рамках Програми «Трансформація гуманітарної освіти в Україні» чільне місце займає теоретично-практичне дослідження В. Абрамяна, концептуальною ідеєю якого є використання засобів театальної педагогіки у процесі підготовки майбутнього вчителя з метою формування особистісної царини фахівця, яка відповідає цілям, змісту, методам і засобам навчання й виховання нової генерації [1, с. 6]. Найбільш ґрунтовним внеском у висвітленні проблеми загальнопедагогічних засад діяльності студентського театру у системі професійної підготовки майбутніх педагогів зроблено Л. Лимаренко. Дослідниця констатує, що продуктивна діяльність педагога у театрі сприяє розвитку його особистісно-професійних якостей, впливає на творчу самореалізацію в освітньому просторі навчального закладу [16, с. 101].

Проблемі ролі та значення театру і театальної педагогіки в освіті Великої Британії присвячено дослідження А. Седньової та І. Юстус [22]. На методологічних засадах видатних британських драматургів і педагогів Говарда Баркера та Едварда Бонда вибудовує свою методологію застосування театру, інновацій у системі освіти Хелен Ніколсон. Дослідниця акцентує увагу на питанні, як реагує театр на життєвий

досвід молоді у глобалізованому світі, пропонує аналіз сучасних практик, які ґрунтуються на естетичних принципах і освітніх ідеалах [25]. Розглядаючи проблему театральної освіти в Австралії, Джон О'Тул стверджує, що вчителі середньої та старшої шкіл повинні впевнено використовувати здобутки театральної педагогіки у власній педагогічній діяльності, а також розуміти її роль у контексті шкільної діяльності загалом [26].

Дослідникам у галузі драми, театру, освіти сприяє Міжнародна асоціація театру та освіти (International Drama/Theatre and Education Association – IDEA), що організовує семінари, міжнародні проекти, створює інформаційні ресурси, проводить Всесвітній конгрес і таким чином робить потужний внесок у світові форуми драми / мистецтва і освіти. До складу IDEA входять національні драматичні / театральні асоціації, а також окремі театри, викладачі, педагоги, художники, театralи, митці приблизно 90 країн світу. IDEA лобює інтереси дітей і молоді на міжнародному рівні з метою підвищення захищеності представників влади, агентств, організацій до проблеми важливої ролі драми і театру для розвитку особистості [24].

Методи дослідження: аналіз і синтез, літературознавчий, культурологічний, педагогічний експеримент.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

За визначенням К. Павловського, університет як освітній заклад є найбільш вагомим досягненням європейської цивілізації, тому «сучасний світ і виклики майбутнього змушують нас переосмислити основний ефект університетів: що є силою найкращих вищих навчальних закладів та їх випускників, що таке «додана вартість», передана кожному студенту» [20, с. 176]. Величина «додана вартість» (лектор-оратор, лектор-професіонал, діалог між закладом і студентами, атмосфера партнерства) сприяє успіху у професійно-особистому житті випускника університету [20, с. 186]. Отже, діяльність навчального закладу необхідно проектувати як на реалізацію освітніх програм, так і на саморозвиток студентської молоді шляхом пропозиції ВНЗ різноманітних форм позанавчальної діяльності (реалізація хобі студента, групові спортивні чи мистецькі проекти) [20, с. 190]. Зокрема, «доданою вартістю» ВНЗ у Польщі є функціонування студентських театрів, зокрема при Варшавському, Опольському, Люблінському та інших університетах.

Провідним науково-дослідницьким центром у Польщі є Варшавський університет, який у міжнародному рейтингу визнано одним із найкращих університетів Польщі, і який займає перше місце за мобільністю (викладачів і студентів) у рамках програми Erasmus [27].

У зазначеному аспекті цінним матеріалом для нашого дослідження, безперечно, є досвід роботи Академічного театру Варшавського університету. З 1998 року відповідно до Статуту Варшавського університету Академічний театр є організаційною одиницею загальноуніверситетської структури. Метою діяльності театру є популяризація польської культури у наукових колах світової громадськості. Функції театральної діяльності – реалізація освітніх програм у галузі театру, мистецтва і культури; організація зустрічей з відомими представниками сфери культури, науки, політики і бізнесу; презентація творчих досягнень студентів; сприяння творчо обдарованій молоді в отриманні знань з практичної риторики та мистецтва самопрезентації. Учасниками Академічного театру є студенти Варшавського університету, зокрема, факультету журналістики, педагогіки, прикладної лінгвістики, політології, юриспруденції та ін. Засновником і художнім

керівником театру є випускник факультету полоністики Варшавського університету Р. Адамські. Цільовою аудиторією для демонстрації театральних вистав є учнівська та університетська молодь Польщі, а також шанувальники поезії й театального мистецтва. Академічний театр Варшавського університету активно бере участь у міських культурно-мистецьких заходах та у міжнародних театральних фестивалях [28]. На нашу думку, високий рівень мобільності Варшавського університету певним чином зумовлений і успішною креативною та культурно-просвітницькою діяльністю університетського театального колективу.

2014 року у Кракові засновано Міжнародний Фестиваль Українського Театру «Схід-Захід», цілями якого є об'єднання професійних, студентських, дитячих аматорських театральних колективів з України; підтримка українського театру; презентація українського театального мистецтва у Польщі [18].

Універсальною рисою театру як специфічного роду творчої діяльності людини є дидактичність. З цього приводу професор театрознавства Сорбонни П. Паві зазначає, що «дидактичним вважається будь-який театр, що висуває просвітницьку мету, викликаючи у глядачів роздуми про певні проблеми, розуміння тої чи іншої соціальної ситуації та виховання моральних або політичних позицій» [19, с. 485–486], різновидами дидактичного театру є, наприклад, моралізаторський театр, політичний театр, педагогічний театр (дидактичні або педагогічні п'єси, тезовий театр, притчі, філософські байки). Зокрема, у Великій Британії функціонує значна кількість шкільних і студентських студій під назвою «Театр в освіті». А. Седньова та І. Юстус констатують, що засоби театальної педагогіки активно інтегруються у навчальний план британської системи освіти, оскільки театральна педагогіка є теоретичним фундаментом театру і практичним інструментом у процесі навчання і виховання, а використання методів театальної педагогіки в освітньому просторі сприяє розвитку творчого мислення, здібності до імпровізації; формує мотивацію учнів до навчання, викликає інтерес до предмету навчання, розвиває уяву. Отже, «використання засобів театальної педагогіки дозволяє цілісно розвивати особистість з одночасним ввімкненням інтелекту, почуття і дії, допомагає зробити процес навчання привабливим і радісним» [22, с. 115].

У ВНЗ Чехії та Словаччини студентський театр розглядається як обов'язковий навчальний компонент професійної підготовки студентів, а педагог, який має досвід участі у студентському театрі, є більш конкурентноспроможним [16, с. 94]. Дослідник театальної педагогіки Є. Ганелін стверджує, що аматорський театр відіграє надзвичайно важливу роль у культурному житті суспільства, оскільки зберігає традиційні культурні цінності, виховує почуття служіння улюбленій справі, почуття колективності, «ці аспекти соціокультурного життя сьогодні вимагають особливої уваги стосовно всіх, кому небайдужий стан справ у духовному житті суспільства» [5, с. 3].

Доцільно зазначити, що одним із найбільш впливових молодіжних театральних форумів у Східній Європі є культурно-освітній проект Білоруського державного університету – Міжнародний фестиваль студентських і молодіжних театрів «Театральны куфар» (транснаціональна платформа для об'єднання талановитої молоді), у якому беруть участь молодіжні театральні колективи Ізраїлю, Великої Британії, Марокко, Турції, Китаю, Польщі, Сербії, Латвії, Литви, Грузії, Росії, Узбекистану та ін. [23]. В інноваційно-освітньому просторі України роль студентського театру теж зростає, про

що свідчить і факт реалізації ПВНЗ «Український гуманітарний інститут» у 2017 році за підтримки Міністерства культури України та з метою активізації культурно-мистецького життя студентської молоді, підтримки молодих талантів, розвитку національних традицій, духовного збагачення особистості творчого проекту, присвяченого 500-річчю Реформації, у рамках якого відбувся Всеукраїнський театральний фестиваль-конкурс «POST TENEBRAS LUX» [3].

У дослідженні В. Ковальова акцентовано на суперечностях соціально-освітнього простору: «Сучасність ставить особливі вимоги до системи педагогічної освіти. З одного боку, школі потрібні учителі, які творчо працюють, мають досвід організації творчої співпраці учнів на уроках та позакласних заходах. З іншого боку, на підготовку учителів до роботи в нових умовах приділяється все менше часу і засобів» [13, с. 3]. Автор обґрунтовує значення навчального театру як нової форми, що органічно поєднує у процесі професійної підготовки вчителя російської мови навчання і творчість. І. Зайцева стверджує, що у сучасній складній та неоднозначній соціокультурній ситуації «зростає потреба цілеспрямованого виховання естетичної культури майбутніх учителів засобами театального мистецтва як важливого чинника збереження і розвитку національної інтелігенції» [10, с. 13]. Л. Лимаренко констатує, що студентський театр є унікальною формою позааудиторної роботи, спрямованої на активізацію індивідуально-особистісних і професійних ресурсів студентів «шляхом створення специфічного соціального середовища, у якому через безпосередню художньо-творчу діяльність майбутні педагоги набувають соціокультурного досвіду, збагачуючи рівень індивідуальної майстерності» [16, с. 124]. Студентський театр – це самостійний, системний об'єкт, а його діяльність у ВНЗ – це педагогічний освітній художньо-творчий процес, у якому чітко визначено мету, зміст, об'єкти й суб'єкти художньо-творчого впливу, а також засоби організації й педагогічного керівництва [15, с. 186].

Доцільно назвати студентські творчі колективи, які презентують успішні ВНЗ України, і робота яких сприяє модернізації освітнього середовища: Театральний центр «ПАСІКА» (Національний університет «Києво-Могилянська академія»), театр «САД» (Центр Студентського Капеланства Львівської Архиепархії Української Греко-Католицької церкви), студентський літературний театр «Глорія» (Хмельницький національний університет), театр-студія «Ватра» (Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича), поетичний театр «На горі» (Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького) та інші.

Зокрема, студентський літературний театр «Глорія» Хмельницького національного університету є освітньою технологією, що забезпечує ефективне втілення інноваційної ідеї сучасної освіти шляхом запровадження компетентісно-орієнтованого підходу у процесі професійної підготовки майбутніх учителів української філології. Метою студентського театального культурно-освітнього проекту є інтеграція знань, застосування актуалізованих знань, придбання нових знань (з навчальних дисциплін «Українська мова», «Українська література», «Дитяча література», «Виразне читання», «Основи літературної творчості», «Риторика», спецкурсу «Сміхоаналіз комічного тексту»; з основ педагогічної майстерності, театальної педагогіки, гелотології). Театральний проект «Глорія» ґрунтується на засадах прагматистської педагогіки («навчання через діяльність») Дж. Д'юї, на теоретично-практичних основах методу проектів (Ф. Карсен, Л. Виготський та ін.). Почесний президент Американської Філософської Асоціації, творець філософії досвіду, «освіти для прогресивного суспільства» Джон Д'юї зазначає: «Жоден досвід, який не схиляє нас до отримання

нових фактів і відкриття нових ідей і кращої більш впорядкованої їх організації, не є навчальним» [9, с. 75–76].

Відтак, можна стверджувати, що концептуальною ідеєю театрального колективу «Глорія» є життєтворчість (досвід) студента і викладача за принципами природовідповідності, гуманізму, патріотизму, креативності, творчості, наступності поколінь, партнерства, толерантності, педагогічного оптимізму, емпатії, яка є основою і для формування почуття гумору («гарний характер», «гарний настрій») та почуття комічного («естетичний сонячний сміх») [12]. Досліджуючи аксіологію гелосу ми зробили висновок, що «планетаризація свідомості педагога згідно з гелотологічними закономірностями ґрунтується на дотриманні закону гармонійного обміну позитивними енергопотенціалами між педагогом і вихованцем методами співзвуччя настроїв, сміхоаналізу та сміхової релаксації» [15, с. 53].

Отже, студентський літературний театр «Глорія» є творчим добровільним самобутнім об'єднанням студентів і викладачів зі спільними духовними інтересами, створеного для проведення колективного дозвілля, для організації занять з метою інтенсифікації творчого потенціалу студентів, художньо-естетичного та національно-патріотичного виховання молоді, підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі української філології [17]. Теоретично-практичними основами експериментального театру у процесі формування артистизму як складової педагогічної майстерності та філологічної компетенції є естетичні принципи національної театральної педагогіки М. Кропивницького, І. Карпенка-Карого, П. Саксаганського, М. Старицького, М. Вороного; театральної системи К. Станіславського, системи художнього читання Г. Артоболевського. Навчання акторської та режисерської техніки здійснюється за адаптованими методиками, зокрема українського режисера Л. Курбаса, російського та американського режисера, актора М. Чехова. Пріоритетним у роботі зі студентами-театралами є навчання основам теорії і практики мистецтва звучного слова, оскільки виконавська майстерність педагога-філолога є результатом загальної професійної підготовки з врахуванням специфіки спеціальності «Українська мова і література» та потреби навчально-виховної роботи з учнями. Засадами навчання виразного читання є наукові студії Б. Буяльського, А. Капської, Г. Олійника. У процесі навчальної діяльності (дисципліна «Виразне читання») і позааудиторної роботи (студентський літературний театр) нами апробовано авторську методику [14].

Основними завданнями студентського літературного театру є сприяння підвищенню якості підготовки фахівців української філології шляхом реалізації практичної та творчої складових змісту навчання; створення сприятливих умов для розкриття інтелектуального та творчого потенціалу студентів, підвищення пізнавальної здатності студентів, позитивної мотивації навчання; формування філологічної компетентності; практичного засвоєння філологами основ літературної творчості, розвитку ораторських та акторських здібностей як складових педагогічної професії та власного індивідуально-творчого стилю; самовиховання студента шляхом художньо-естетичної, організаторської діяльності; сприяння розвитку здібностей до літературно-артистичної творчості та організаційної активності шляхом ініціювання, проведення та координації творчої діяльності; організація якісного дозвілля студентів з метою розвитку їхніх талантів; організація та підготовка студентів до участі у театральних виставах, конкурсах, фестивалях, проектах, культурологічних екскурсіях; формування

активної громадянсько-патріотичної позиції майбутнього учителя-філолога з демократичним світоглядом, зі сформованою системою національних і загальнолюдських цінностей [21].

Для досягнення поставлених цілей «Глорія» виконує такі функції: організація та проведення навчально-виховних заходів, культурно-дозвіллевих програм; виховання висококваліфікованого спеціаліста у галузі української філології, здатного до якісної професійної діяльності, художньо-мистецької та педагогічної творчості, до самовдосконалення і самореалізації; формування засобами театрального мистецтва гармонійної особистості, професіонала-фахівця, громадянина-патріота, який усвідомлює свою належність до історично-національних традицій і культури України ХХІ ст. [6].

Симптоматично, що багатоаспектна творчість дипломанта Хмельницького міського літературного фестивалю «Слово єднає» (2015–2017 рр.) студентського літературного театру «Глорія», співпраця колективу з культурно-освітніми закладами міста, успішна гастрольна діяльність театру з геніальним Шевченковим Словом на теренах України, наукові перемоги студентів-театралів у всеукраїнських та міжнародних олімпіадах, конкурсах з фахових дисциплін засвідчують високу продуктивність театрального культурно-освітнього проекту для оптимізації інноваційного освітнього процесу ВНЗ і для створення позитивного іміджу Хмельницького національного університету [2; 8].

ВИСНОВКИ

Отже, аналіз стану трансформаційних процесів в освіті ХХІ ст. у контексті українського та міжнародного досвіду, результати проведеного нами педагогічного експерименту дають підстави зробити такі висновки: одним із ефективних шляхів реформування європейської та національної освіти відповідно до запитів часу є використання у процесі професійної підготовки фахівців засобів театрального мистецтва і театральної педагогіки; «доданою вартістю» українського модернізованого університету є студентський літературний театр, учасники якого креативно засвоюють освітні стандарти і прагнуть до пізнання життєтворчого сенсу. На нашу думку, складовими моделі Я-концепції майбутнього учителя-філолога «Інноваційна людина ХХІ століття» можуть бути такі поняття: *«талант-новатор – особистість-гуманіст – громадянин-патріот – оратор-ритор – професіонал-інноватор – педагог-гелотолог – філолог-театрал»*.

Перспективу дослідження бачимо у створенні відповідно до міждисциплінарного принципу (інтеграція знань з філології, педагогіки, гелотології) при студентському літературному театрі з метою формування у майбутнього учителя-філолога продуктивного парадоксального мислення та для профілактики гелотофобії у молодіжному середовищі Клубу сміху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамян В. Театральна педагогіка / В. Абрамян. – К. : Лібра, 1996. – 224 с. (Трансформація гуманітарної освіти в Україні).
2. Вітаємо переможця VII міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.khnu.km.ua/root/page.aspx?r=8&p=587>.
3. Всеукраїнський театральний фестиваль-конкурс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://r500.ua/pec-events/vseukrayinskij-teatralnij-festival-konkurs/>.
4. Гавриш І. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 /

І. В. Гавриш; Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2006. – 579 с.

5. Ганелин Е. Проблемы современной театральной педагогики и любительский театр : автореф. дисс. ... на соискание науч. степени канд. искусствоведения : 17.00.01 / Е. Р. Ганелин; Санкт-Петербургская государственная академия театрального искусства. – Санкт-Петербург, 2000. – 29 с.

6. «Глорія» і «Роса» Хмельницького національного університету – гості Шевченківських читань «Юнь шанує Кобзаря» міста Хмельницького [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.khnu.km.ua/root/page.aspx?r=8&p=21760>

7. Дубасенюк О. Інноваційні навчальні технології – основа модернізації університетської освіти / О. Дубасенюк // Освітні інноваційні технології у процесі викладання навчальних дисциплін: Зб. наук.-метод праць / За ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ, 2004. – С. 3–14.

8. Духовне сходження на Тарасову гору [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.khnu.km.ua/root/page.aspx?r=8&p=10050>

9. Д'юї Дж. Досвід і освіта / Дж. Д'юї. – Львів : Кальварія, 2003. – 84 с.

10. Зайцева І. Розвиток естетичної культури майбутніх учителів засобами театрального мистецтва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 / І. С. Зайцева; Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України. – К., 2001. – 217 с.

11. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи : монографія / за ред. П. Ю. Сауха. – Житомир : вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. – 444 с.

12. Кінопроби на кафедрі української філології [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.khnu.km.ua/root/page.aspx?r=8&p=587>

13. Ковалев В. Учебный театр как средство профессиональной подготовки учителя русского языка: дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / В. И. Ковалев; Луганский педагогический университет ім. Тараса Шевченка. – Луганск, 1999. – 240 с.

14. Коваль Т. Виразне читання: лабораторний практикум для студентів напрямку підготовки «Філологія. Українська мова і література» / Т. Коваль. – Хмельницький : ХНУ, 2010. – 207 с.

15. Коваль Т. Аксиологія гелосу в аспекті планетаризації свідомості педагога / Т. Коваль // Zbiór raportów naukowych. Wykonane na materiałach Międzynarodowej Naukowo-Pracowniczej Konferencji (29.07.2013–31.07.2013 roku). Lublin : Wydawca Sp.z o.o. «Diamond trading tour», 2013. – S. 47–55.

16. Лимаренко Л. Загальнопедагогічні засади діяльності студентського театру у системі професійної підготовки майбутніх педагогів: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Л. І. Лимаренко; Херсонський державний університет. – Херсон, 2016. – 583 с.

17. Літературно-мистецький форум «Мій Шевченко...» у Хмельницькому національному університеті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.khnu.km.ua/root/page.aspx?r=8&p=21115>

18. III Міжнародний Фестиваль Українського Театру у Кракові «Схід-Захід» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.prostir.ua/event/iii-mizhnarodnyj-festyval-ukrajinskoho-teatru-u-krakovi-shid-zahid/>

19. Паві П. Словник театру / П. Паві. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 640 с.

20. Павловський К. Трансформації вищої освіти в XXI столітті : польський погляд / К. Павловський. – К. : Навчально-методичний центр «Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2005. – 230 с.

21. Прем'єра театральної вистави «Тарасові Небеса...» у рідному місті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.khnu.km.ua/root/page.aspx?r=8&p=1340>.

22. Седнева А. Е. Театр в образовании Великобритании / А. Е. Седнева, И. В. Юстус // Человек и образование. – 2014. – № 2 (39). – С. 112–115.

23. XIV «Театральны куфар» состоится 20–28 сентября 2017 года [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.theatre-fest.bsu.by/rus/news.html>.

24. International Drama / Theatre and Education Association (IDEA) [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://culture360.asef.org/organisation/international-dramatheatre-and-education-association/>.

25. Nicholson H. Theatre & education / H. Nicholson. Basingstoke : Palgrave MacMillan, 2009. – 104 p.

26. O'Toole J. Emma's Dilemma: the Challenge for Teacher Education in Drama / J. O'Toole // Key Concepts in Theatre/Drama Education. – Rotterdam/Boston/Taipei : Springer Science and Business Media, 2011. – P. 13–19.

27. Study in Poland. Warsaw University [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://www.studyinpoland.pl/ua/index.php/component/jumi/university?view=application&schoolid=35>.

28. Teatr Akademicki Uniwersytetu Warszawskiego [Zasób elektroniczny]. – Tryb dostępu : http://www.kulturalna.warszawa.pl/institucje,1,2527,Teatr_Akademicki_Uniwersytetu_Warszawskiego.html?locale=pl_PL.

29.